

ЕДИЦИЈА ВО ЧЕСТ НА БЛАГОЈА КОРУБИН

ЈАЗИКОТ НАШ ДЕНЕШЕН

Редактор на едицијата: Снежана Велковска

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“ — СКОПЈЕ
при
УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“

ЈАЗИКОТ НАШ ДЕНЕШЕН, КН. 35

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ОД НАУЧНИОТ СОБИР

ЈАЗИКОТ ВО УМЕТНИЧКАТА ЛИТЕРАТУРА

одржан на 17 – 28 септември 2020 г.

Скопје 2025

Бобан КАРАПЕЈОВСКИ

Марија ПАНДЕВА

ИНТЕРПОЛАЦИИ ИЛИ МЕГУСТИЛ: ЈАЗИКОТ ВО ТВОРЕШТВОТО НА РИСТО ЛАЗАРОВ

Апстракт: Современиот македонски поет, прозаист и новинар Ристо Лазаров мошне фреквентно е наративен во лириката, поет во раскажувањето, наративен во поезијата. Создавајќи специфичен меѓустил, можеме да проследиме низа јазични особености со кои се одликува неговото творештво. Поезијата и прозата на Лазаров се одликуваат со силна интертекстуалност, а делата му се референцијално набиен. Неговиот јазик се простира во широк опсег: од височините на литературноуметничкиот и конструкции типични за т.н. висок стил (на пример, формите на плусквамперфектот) до разговорни конструкции, лексика и турцизми, како и народни, некои веќе и архаични или архаизирани конструкции (*зјайав, ушакмица, сеџики, муја дувнале – си оишишле*, итн.).

Целта на нашиот труд е да ги пронајдеме граматичките форми *diferentia specifica* на творештвото на Ристо Лазаров, како и стилските изразни средства, со кои го збогатува литературниот јазик.

Клучни зборови: интерполација, меѓустил, интертекстуалност, лирика, раскажување.

Биографските податоци за авторите знаат да бидат само пополнување на времето (или на просторот) во рефератите или во статиите. Честопати животописот се сфаќа како нужно зло или нешто на што мора да се потпре истражувачот за да стигне со суштината кај авторот. Овојпат, се чини, биографијата на Лазаров е еден од клучните стилски меѓници и одредници, мошне важен, ако не и најважен елемент за разбирањето на извесни пројави во неговиот израз и во поетската и прозната реч што му е *diferentia specifica* наспроти другите автори. Роден во 1949 година во Штип, го поминува својот животен век во новинарството, извршувајќи одговорни професионални и општествени функции – уредник во Млад Борец, Комунист, генерален директор на Танјуг, Телма... Всушност, во ова мошне кратко претставување на Лазаров, во една реченица ги даваме оние три важни точки за нашата анализа: времето во кое авторот се раѓа и активно твори, како израз на извесна временска и социјална парадигма, која наоѓа исходиште и во јазикот; родениот говор, зашто секоја култивација и стандардизација е само надградба на базата, и поврзаноста на основната професија на авторот, зашто во уметничкото творештво ќе се судрат... или, ќе се преплетат: дијалектната база, стилот што е најфреквентен во секојдневното професионално функционирање на авторот и посебните одлики на уметничко-литературниот стил.

Всушност, стилистиката е најмалку строга, па и припадноста кон одреден стил, особено во време на видливи хибридизации на жанровите, на литературата, а – оттаму – и на јазикот, како и ракурсот на истражување – сè понагласено интер-и мултидисциплинарно – придонесува Лазаров да стане своевидна парадигма на она што се нарекува *интерполација* или, можеби, *меѓустил*. Интерполацијата ја прифаќае како термин со кој се вметнуваат зборови, фрази, па дури и цели пасуси во еден книжевен текст, кои отстапуваат – случајно или намерно – од основната линија на нарацијата или од основниот тон на лирскиот субјект во текстот. Односно, се работи за друг глас или друг стил, кој не е основниот или ги нема одликите на стилот во кој се класификува односното уметничко дело. „Стилот е збир од дополнителни информативни вредности на говорот, а тие произлегуваат од изборот на изразни средства меѓу повеќе конкурентни и нивно вклопување во текстот“ (Јелинек 1992: 15–26 кај Минова-Ѓуркова 2003: 199). Ако во еден јазичен стил се вметнат (се интерполираат) одлики на друг стил, можеме ли да зборуваме, по принципот на „контиминацијата“ на еден јазик со граматички и лексички особености од друг (меѓујазик) – за меѓустил? И, дали тој т.н. меѓустил, кој честопати е производ на идиолектот, дава дополнителна јазична и уметничка вредност на одредено дело? Ако „административниот функционален стил го пропишува човековото дејствување, научниот го објаснува, а публицистичкиот – ја запознава јавноста со него“ (Минова-Ѓуркова 2003: 209), јазикот на лирската поезија не е толку акционален, а акционалноста треба да е изразена преку предикативните јадра, додека лирскиот субјект треба да се искажува повеќе преку епитетизација, метафоризација и сл., дали наративноста на Лазаров нè внесува во еден нов специфичен свет на потврдување на уметничколитературниот функционален стил како израз на севкупноста на човековиот живот, преку талентот на авторот (сп. Минова-Ѓуркова 2003: 208).

Современиот македонски поет, прозаист и новинар Ристо Лазаров мошне фреквентно е наративен во лириката, поет во раскажувањето, раскажувач во поезијата... Создавајќи специфичен меѓустил, кај него можеме да проследиме низа јазични особини со кои се одликува неговото творештво. Јазикот на Лазаров се протега од височините на литературноуметничкиот и конструкции типични за т.н. висок стил (на пример, формите на плусквамперфектот) до разговорни конструкции, лексика и турцизми, како и народни, некои веќе и архаични или архаизирани контрукции (*зјайав, уштакмица, сејики, му ја дувнале – си оишиле*, итн.).

И, токму тие јазични игри го ставаат во фокус и го предизвикуваат вниманието на проследувачите на Лазаров. Старделов, зборувајќи за поемите на Лазаров, тука – во преден план – ја имаме *Силјан Ширковиќ ушће еднаш ја облејува Македонија* ќе напише: „Во таа *ширкова ера* во која тогаш била Македонија, останало нерастајното што е сон и што е јаве, та дури и Фројд и Јунг, одгатнувачите на сонот биле ‘ајле шашардисани’, па целата работа излегла без почеток и крај, без глава и опашка. Бил немоќен да рече во што е работата дури и битолскиот оца,

кому прилепчани му правеле темане да каже што е што, но и тој не знаел ништо за сонот и јавето, но затоа советувал во таа работа многу да не се буричка, бидејќи:

Во рисјански сонови

Чунки од еден сон

Две востанија се кривале“ (Старделов 2009: 13).

Обрнете внимание на цитатите со кои се врзуваат Фројд и Јунг, од една страна, и „ајле шашардисаноста“, како и врзувањето на јазикот на оцата со сврзникот чунки, ама неговото врзување и со праобразецот на Силјана и јазикот на Цепенков, но оцата од Битола со стиховите од „Одвајнадежна“:

(...)

Ама ѓлава, ама чуџура

сѐ ѓовеке ѓочесни ѓлоџуни на закоѓи

сѐ ѓовеке молиџви за сѓасение

...

Сѐ оѓи во мајчина му:

и свезѓиѓе, и цвеќињаѓа,

и ѓеѓеруѓкиѓе, и ѓулаѓчињаѓа,

и ѓиѓариѓе, и серенаѓиѓе.

Оти, како поинаку да се допре до дамарот на читателот, ако не со онаа пословична пцост со силна елипса – *мајчина му...!*?

Или, кога во Историја на болеста, ќе те соблечат *уѓол ѓол* и од соблекувањето до цитатноста на знаците за забрана со кои завршува оваа повест за боледувањето („плукањето на подот е забрането“), целосно ќе се раскаже, ќе се разобличи, со силни посочувања кон микропоними (Букет како место, не како име), настани како временски отсечки (Струшки и Прличеви беседи) *ѓриказна* со лирски набој, наместо песна со повремени раскажувања. Или, Расипаната славина, која се отвора со грав, гулаш и цвеќе, како голема алегоричка, а не само како импресионистичко-експресионистички потфат за воодушевеноста од некои традиционални македонски мезина, како кај Конески со патлиѓанот и сирењето и насладата од нив.

Или, од суптилен ерос, повторно со македонски мотиви во Те сонувач снежна, каде што вулиците се кајмакчалански до *јужниот вейар ѓи ѓи ѓоѓеше ѓиѓкиѓе*. Не зазира пред лексика што е разговорно вообичаена, а дава дополнителна напнатост и визуализација. Таквиот избор секогаш гради дополнителна врска со читателите... и да подзаспијат во читањето, *ѓиѓкиѓе* ќе разбудат конативната функција, ќе ја потенцираат емотивната, но ќе скријат во себе и фатика/контактност

*Крисџофере,
ако со морнариџе на неа
џоџајум се качеше
и македонскиоџ револуционер
Павел Шаџев кој имаше солидно искусџво
во џоџоџувањето џеми.*

авторот ги поврзува ерата на Колумбо и на Солунските атентатори, го неутрализира времето и го преосмислува – времето не постои, но сè и сите постојат истовремено, сите временски паралели се споени во една точка. А, Санта Марија, пак, од името на бродот до венециската црква и песната на Лаза Костиќ, секогаш fino врзува и поврзува. Формите на стариот инструментал, каква што е *џоџајум* (потајом > потајум со билабијализација), даваат дополнителна патина на јазикот и ни го приближуваат времето за кое се зборува и со лексички средства.

Слична постапка vis-à-vis времето Лазаров применува и во „Лавиринт“, а тројанскиот коњ и Кинг Конг стануваат „интерполациска“ метафора:

*Едно е знајно и сиџурно:
џокму во Троја е роден
џрвиоџ дрвен коњ, џолем,
бабачко како Кинџ Конџ,
шиџо на крајоџ и дошол
до акоџ и на самата Троја.*

А, нериличноста, но – на сметка на тоа – живите слики, се добиваат и со турцизмите, овде употребени модификациски – бабачко во еквативни конструкции (бабачко како Кинг Конг, бабачко = Кинг Конг).

Секако, авторот намерно ги прави овие паралели и го шета читателот низ времето, па така, од приказните за Троја, Зевс и Атина, стигнува со Бардо и Делон, односно до ММФ и Светската банка:

*Јорџованиџе ќе се мачаџ
да замирисааџ на сџтариџе филмови
со Брижџиџ Бардо и Ален Делон.
Да не ви се верува: еден ден
сиџе луџе на џланеџава се разбуџија
во своиџе џреџходни живоџи
и заиџраа џанџо на џлошџадоџи.*

*Свиреше како и секогаш оркестрарој
на Меѓународниот монетарен фонд
поодзасилен со свирциите од Свешката банка.*

А, времето е (и)сторија, приказна без почеток и крај:

*Точка еџен видлива, баи
како на крајот на секое писание
за историјата која мнозина
завеле да помислат дека има
крај на историјата, а немало
и ќе нема крај на историјата
додека има џлови по морињата*

Колективниот когнитивен багаж, како што видовме во претходно споменатите примери, е важна одредница за Лазаров. Тој користи кодови што се познати само на определена територија или, пак, им се познати само на луѓето од определена (социјална) група (генерација и сл.):

*Тогаш во Македонија уште не беше излегол лозунгот на еден веќе
поодборавен џолинички лидер дека има џрашања кои не заслужуваат одговор.*
(Лазаров 2017: 14)

Покрај предминатото време, како стилска доминантна, во оваа мошне симпатична – а само поради димензиите и никако поради квалитетите – книшка, особено доаѓа до израз интертекстуалноста, со оглед на тоа што постојано се цитираат стихови на Цветаева, но и нејзини преписки со пријателите.

„Подоцна, во едно писмо до Пастернак, Цветаева пишува дека, всушност не го сакала Есенин. Особено поради самоубиството и стиховите ‘Довидување, другар мој/на овој свеј не е ништо ново да се умре/но и да се живее не е којзнае ништо’, на кои Владимир Мајаковски, кого Цветаева го сакаше, одговори дека ‘на овој свеј ништо ново не е да се живее /но и да се умре не е којзнае ништо’.“
(Лазаров 2017: 16–17)

„Вампирското“ е силно референтно кон народниот гениј, односно се забележуваат елементи од македонскиот фолклор, вклучително и култот кон вампирот, демонско хтонско битие, односно кон ѓаволот, како еден специфичен елемент на македонската книжевност. И сето тоа зачинето со ајла разговорни јазични елементи (ем, аман, бе, демек, превара, ничкоса – од турцизмите споменати претходно до грчкиот глаголски суфикс -оса, фреквентен во народниот јазик).

*Еден друг Рисие, џбраорец ем ороводец,
(аман бе, други машки имиња имало ли џогаи??)*

*Ристе Казако, демек, штогаи мейач во Софија
а подоцна можеби и брајучед
на еден фубалски судија,
си носел шовари лук да ја насолзи малце
жаволскајта превара и ги вишоа ибраорциите вамицири
да им го ничкоса орошо, па да си го гледа кеифош.*

Широчината да се знаат и да се познаваат отсечките од светската историја, но тие јасно да се врзуваат за локалниот бит, ни ја покажуваат дијалектиката на постоењето и на творењето на оние што знаат да создаваат: само да се знае е духовна празнина; само да се сака своето е провинцијализам. Да се знае и отаде, а со тоа знаење да се сака овдешното, да може да се поврзе и да се приопштат локалните кон светските текови, тоа е веројатно идеалната мера за добра, ангажирана и талентирана поезија, која станува лирска приказна, поради силната нарација. Метафори, споредби, турцизми, архаизми, историзми – сите средства се дозволени, барем во јазикот, особено кога целта е создавање слика за земјата на окружувањето како *satuna mundi*, често Македонија како центар на светот, спојка на сите цивилизации, литератури и култури, во сите временски оски на историја. Барем во стихови на Ристо Лазаров!

Поезијата на Лазаров е силно референцијална, мошне важно и за литературата и за литерарноста, но и за општествените процеси. Свое место во литературата сигурно имаат и херметичноста, играта со стилските изразни средства и со зборовите надвор од некаков опиплив контекст, но новинарското во поезијата на Лазаров, онаа особена наративност и врска со нашето секојдневје, ја прават не само читлива и посакувана туку и мошне вредна во актуелниот миг, кога постмодерната отстапува, а постпостмодерната реafirмира некои универзални (условно, „модернистички“) вредности.

Реактуализацијата звучи езрапаундовски: „Направете ново!“ Еве нова приказна (со секоја стихозбирка на Лазаров) за сите нас денес и тука!

ЛИТЕРАТУРА

- Минова-Гуркова, Л. 2003: *Стилистика на современиот македонски јазик*, Магор, Скопје.
- Пандев, Д. 2006: *Основни поими за наука на јазикот*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.
- Старделов, Г. 2009: „Тој грозен кикот човечки“, *Толкувања – поетскиот свет на Ристо Лазаров*, Дијалог, Скопје.

Извори

- Лазаров, Р. 2009: *Избрани дела (книга прва)*, Дијалог, Скопје.
- Лазаров, Р. 2009: *Избрани дела (книга втора)*, Дијалог, Скопје.
- Лазаров, Р. 2009: *Избрани дела (книга третa)*, Дијалог, Скопје.
- Лазаров, Р. 2012. *Синочекорка*, Дијалог, Скопје.
- Лазаров, Р. 2015. *Вампирскошо*. Дијалог, Скопје.
- Лазаров, Р. 2017. *Лавиринџ*, Везилка 2011, Библиотека поезија, книга 15, Скопје.
- Лазаров, Р. 2017: *Цвейаева во Прага*, Везилка 2011, Скопје.
- Лазаров, Р.2018. *Цедена*, Везилка 2011, Скопје.
- Лазаров, Р. 2019: *Езерска*, ВиГ Зеница, Скопје.
- Лазаров, Р. 2020: *Намерници*, Виг Зеница, Скопје.